

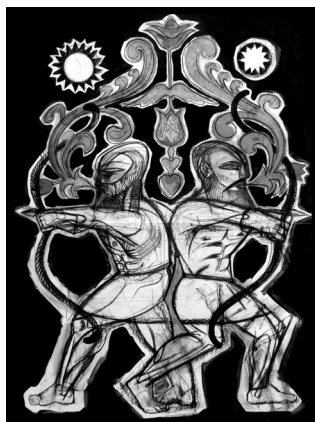
BERETZKY ÁGNES

HÍRÜNK ÉS FELELŐSSÉGÜNK

Egy szelektív idealista és egy kritikus barát írásai
a magyarságról (1906–1945)

Közismert tény, hogy Magyarország kedvező megítélését Angliában Kossuth és társai angliai tevékenysége alapozták meg, majd a kiegyezés terjesztette el. Magyarország mint a duális monarchia tagja s így az európai erőegyensúly alappillére alapvetően kedvező fogadtatásban és kitüntetett figyelemben részesült Londonban. Ez a pozitív angliai Magyarország-kép a századforduló utáni években, különösen az alkotmányválság idején (1904–1906) megrendült, a Monarchia felbomlásával pedig hazánk végleg kikerült a figyelem középpontjából: 1956 néhány, érzelmileg felfokozott hetét leszámítva, tulajdonképpen a mai napig.

Magyarország és a magyarság megítélésének eme kedvezőtlen fordulata nem kis részben olyan nyugati tudós-entellektüelleknek volt köszönhető, mint Scotus Viator, azaz Robert William Seton-Watson (1879–1951), akit idehaza gyakran „perfid skót” vagy „a Monarchia sírásója” kitételekkel illettek. A publicista-történész gyakori ellenpontja a hazai szakirodalomban a tizenhat évvel fiatalabb magyarszakértő, Carlile Aylmer Macartney (1895–1978) vagy „magyarbarát” Macartney „Elemér”. Jelen tanulmány ismerteti, hogy milyen tényezők vezettek Seton-Watsonnak a magyar ügytől való elfordulásához, valamint összeveti a publicista-történész és fiatal kollégája két világháború közötti gondolatait Magyarországról, a magyar kisebbség helyzetéről és a revízióról, árnyalva a szak-

Macartney
nem részesült olyan
mértékű elismerésben
Magyarországon, mint
Seton-Watson
az utódállamokban.

irodalomban gyakorta fellelhető s leegyszerűsítő magyarellenes–magyarbarát szembeállítás.

Ha virtuális körutat teszünk Szlovákiában, igazi Seton-Watson-kultuszra bukkanunk: nemcsak a történész rózsahegyvi emlékműve, a 2007-es emlékbélyeg, illetve a késmárki kiállítás idézi meg a szlovákok sorsát egykor szívéen viselő oxfordi történészprofesszor alakját, hanem díszpolgári (Túrócszentmárton) vagy egyetemi díszdoktori (Pozsony) címek. Seton-Watson tisztelete azonban korántsem áll meg Szlovákia határainál, mivel a többi utódállam sem fukarkodott kitüntetni a nagy tudóst: Prága, Zágráb, Belgrád és Kolozsvár egyetemei is díszdoktorrá avatták. Utóbbi városnak díszpolgára is, mint egykor Kossuth Lajos.

Magyarországnak nincs mit ünnepelnie. 1906 májusában Seton-Watson éppen mint Kossuth tisztelője és a magyarok „nagy barátja”¹ érkezett Budapestre, az 1906–1907-es évek azonban kettős fordulóponttá váltak: a koalíciós kormány és a magyar közélet vezetőinek intoleráns megjegyzései, nemegyszer tévedései hamar lelohasztották a fiatal kutató kezdeti lelkesedését. A magyar ügytől való eltávolodását tovább erősítette a kisebbségek, Vasile Goldiş révén elsősorban az erdélyi románok kritikus véleménye az 1868-es nemzetiségi törvény be (nem) tartásáról. A „vándorló skót” a magyarok barátjából fő bírálójává lépett elő. Ugyancsak ekkor került érzelmileg is közel az őt a skót felföld lakóira emlékeztető szlovák néphez, amit a tizenöt halálos áldozattal járó csernovai vérengzés csak tovább fokozott.

1908 decemberében megjelent könyve, a *Racial Problems in Hungary (Faji problémák Magyarországon)* éppen ennek a döntő változásnak a lenyomata. A XXI. fejezetben felvázolt programterv a szerző által 1908-ban elengedhetetlennek tartott reformokat tartalmazza: a választójog kiterjesztése, a megyék nemzetiségek szerinti újjászervezése, az egyesülési és gyülekezési jogot érintő bármiféle korlátozás feloldása, valamint a nemzetiségi anyanyelvi oktatás egészen a felsőfokú szintig való kiterjesztése.² Az óriási forrásanyagot feldolgozó, több mint hatszáz oldalas könyv Seton-Watson legjelentősebb műve, a magyar történelemre gyakorolt hatását illetően mindenképp: 1918-ban a brit békedelegáció számára készült kézikönyvek összeállításánál ezt a művet a magyar statisztikai adatokkal azonos értékű forrásként kezelték.³

A könyv nagy vihart kavart Magyarországon. Sajnos általánosságban elmondható, hogy a művet nem ismerték, érdemben nem tárgyalták. Elfogultságait-egyoldalú elemzéseit, például hogy nem tett különbséget a szórványban, egyes házasságok esetén különösen gyakori önkéntes „magyarosodás” és az erőszakos „magyarosítás” között, visszhangtalanul hagyták. Ugyancsak senki sem vette a fáradságot, hogy a könyvet záró térképet a statisztikai adatokkal összevesse, s jelezze, hogy 1908-ban Nagyvárad, Kolozsvár vagy Temesvár nem többségében románajkú települések, Kassa, Balassagyarmat, Vác vagy Pozsony pedig elsősorban nem szlovák városok. Pedig konstruktív bírálatnak 1908–9-ben még lehetett volna értelme. Seton-Watson ugyanis kifejtette, hogy „mindenkit, aki a könyvben lévő tévedésekre vagy túlzásokra rá fog mutatni (az igazi kritika [...] szellemében), csak üdvözölni fogok, és megjegyzéseivel számot fogok vetni a most készülő cseh és német kiadásban”.⁴ Ehelyett a magyar konzervatív-liberális publicisták jelentős része elbagatellizálta a problémát, és/vagy alapvető érvelési hibát ejtve a szerző személyét támadta: Seton-Watson, a „perfid skót”, valójában „fizetett ügynök”, akit „mi sem jellemez jobban, mint az a kenetteljes hittérítő hipokrizis, amely nem vesz tudomást a brit gyarmatpolitika nyomában

rothadó hullahegyekről és a humanizmus legdrágább kincsét félti, ha elcsavar-
nak egy paragrafust.”⁵

A történész-publicista már a tízes években is nehezen meggyőzhető, csökö-
nyös ember hírében állt, az idő előrehaladtával pedig szelektív érzékenysége
egyre meghatározóbbá vált, számos pontatlan, sőt téves következtetést eredmé-
nyezve. A konstruktív kritika magyar részről viszont elmaradt. Seton-Watson és
a magyar álláspont eltávolodása tehát 1907-től folyamatosnak és elkerülhetet-
lennek bizonyult, a világháború kitörése után pedig a történész-publicista már
nem a magyar vezető politikusokkal, hanem az ország integritásával fordult
szembe. „Az általam éveken át támogatott javaslatok – a magyar megoldás, ké-
sőbb pedig a trializmus – különösen természetellenes véget értek a tegnapelőtti
éjjelen. Mától fogva a nagyszerb állam szükségszerűség, és *nekünk* kell megál-
kotni [...] Dalmáciát, Boszniát, Horvátországot és Isztriát csatolni kell Szerbiá-
hoz. Romániának meg kell kapnia az összes románt” – írta egy magánlevélben,
1914 augusztusában.⁶

Az Osztrák–Magyar Monarchia teljes felosztásának szükségszerűségéről és
Európa átszervezéséről végül a két legközelebbi barát, Tomáš Masaryk és Frano
Supilo győzték meg 1914–15 fordulóján: a Monarchia a szerb hadüzenettel el-
vesztette hagyományos egyensúlyi szerepét, vélték, brit biztonságpolitikai ér-
deknek tüntetve fel a csehek és szlovákok államának, valamint egy egységes
délszláv állam létrehozását. Előbbi tervezet már akkor magában foglalta a tör-
ténelmi Csehországot és a Felvidéket a Duna–Ipoly vonaláig.

A két barát hatása jól kivehető az 1916-ban megjelent *German, Slav and Ma-
gyar* (Német, szláv és magyar) című Seton-Watson-könyvben is, amelyben a
szerző a korábbi művek tudományosságát olyan hadicél diktálta, súlyosan egy-
oldalú propagandisztikus megállapításokra cserélte le, mint például, hogy a ma-
gyar hegemonia igája alatt „lenézett, elhagyott szláv demokráciák (!)”⁷ sýnlőd-
nek. A könyv legfontosabb része nyilvánvalóan a brit győzelem esetén létreho-
zandó új európai rendezési terv bemutatása: a térképen háromszög formájú Ma-
gyarország látható, változatlan magyar–osztrák határral, az 1941-es
Dráva–Duna–Tisza-határral Jugoszlávia és a későbbi trianoni rendezéssel Romá-
nia, valamint – Pozsony és Csallóköz kivételével – Csehszlovákia felé.⁸

Az új Európa-terv népszerűsítését szolgálta még ugyanabban az évben elin-
dított *New-Europe* című két hetilap. Négyéves fennállása alatt cikkeikben az
emigráns nemzetiségi szerzők és nyugati pártfogóik tökélyre fejlesztették a ma-
gyarok propagandisztikus lejáratását, hogy még nagyobb hangsúlyt kapjon a Mo-
narchia kis népeinek felszabadítása. Seton-Watson és Masaryk lapjában az ön-
rendelkezés azonban mindvégig szelektív elv maradt: soha nem jelentette példá-
ul a brit birodalom alávetettjeinek a felszabadítását. Ezen kettős mércét a törté-
nész-publicista 1918 februárjától hivatalos megbízatásában is alkalmazta, ami-
kor a Külügyminisztériumon belül létrehozott hírszerző és elemző osztály Mo-
narchia-szakértője lett. Ausztria–Magyarország feldarabolásának szükségességé-
ről a brit döntéshozókat azonban elsősorban nem a két hetilap radikális cikkei
vagy Seton-Watson elemzései, hanem sokkal inkább IV. Károly Sixtus-leveleinek
nyilvánosságra hozatala és a különbéke-tárgyalások kudarcra győzte meg.⁹

Az 1919 januárjában megnyíló békekonferencia az érdekérvényesítés új feje-
zetét nyitotta meg Seton-Watson számára: bár hivatalosan nem volt a brit béke-
delegáció tagja, Párizsban lakást bérelt, az angol–amerikai szakértők pedig „egy
lépést sem tettek”¹⁰ megkérdőjelezése nélkül. Nem véletlen tehát, hogy az 1919 feb-

ruárjában előterjesztett hivatalos brit határjavaslat alapja éppen a történész-publicista 1918. decemberi memoranduma lett, annak legpozitívabb eleme, az etnikailag bizonytalan, így helyszíni vizsgálatot igénylő „szürke zónák” nélkül. A tervezet tehát – Csallóközt leszámítva – a későbbi tranoni határvonalat vagy annál is kissé szigorúbb rendezést vetített előre.

A tanácsadáson túl párizsi tartózkodása alatt Seton-Watsonra komoly közvetítőszerep is hárult, elsősorban a román határok ügyében: egyrészt a tiszai határt követelő Brătianu és a mérsékelt Maniu vezette csoport viszonyának javításán, másrészt a Bánát felosztásán acsarkodó két győztes, Románia és Jugoszlávia kibékítésén munkálkodott. Amikor Nicola Jovanović, a szerb Radikális Párt oszlopos tagja, a *Sunday Times* hasábjain szót emelt az erdélyi magyarság érdekében, Seton-Watson éles hangon kelt ki levelében a cikk ellen, kiemelve, hogy elítél „minden hivatalosan kinyilvánított véleményt a cseh, a román és a jugoszláv részről egyaránt, amely arra enged következtetni, hogy azok nem állnak egyesült erővel a magyarokkal szemben”.¹¹

A magyar delegáció Versailles-ba érkezésének előestéjén megjelent *New-Europe*-cikkből a történész-publicista elismerte, hogy a rendezés „túlságosan szigorú” a magyarsággal szemben, majd kiemelte a Bácskát és a román határt, amely utóbbit „kétségtelenül keletebbre lehet tolni, ezáltal jelentős magyar lakosság Magyarországon marad, anélkül, hogy feláldoznánk nem több mint néhány ezer román”. A további, Salgótarján és Pécs átadására vonatkozó cseh és jugoszláv kérélmeket Seton-Watson „égbekiáltó és indokolatlan igazságtalanságnak” nevezte, majd megjegyezte, hogy a javasolt új határok „követik a nemzeti elvet, amennyire a földrajz azt megengedi”. Az egész rendezés – zárta érvelését – nagy haladás Magyarország számára, hiszen a régi 54,5%-kal szemben egy „tiszta nemzeti államot” nyernek, amelynek 80-90%-a magyar vagy magyarosított zsidó.¹²

Seton-Watson írásai és párizsi tevékenysége – mint láttuk – nagyban hozzájárultak az új békerendszer létrejöttéhez, melyet ő maga „Európának a Római Birodalom összeomlása óta történt legnagyobb átalakítása”-ként¹³ jellemezte. Fontos hangsúlyozni, hogy a rendezés és az azt szinte feltétel nélkül támogató történész-publicista alapvető tévedése nem a „kis, elnyomott népek” felkarolása, azaz az etnikai elv hangsúlyozása, hanem az önrendelkezési jog magasztos eszménye és a gyakorlatban alkalmazott erőpolitika közötti ellentmondás elfedése volt. Így válhatott a versailles-i békerendszer és különösen a trianoni béke a ketős mérce alkalmazásának iskolapéldájává: a győztesek, miután Csehország történelmi határait visszaállították, az ugyanúgy történelmi-földrajzi alapú magyar érvrendszert mint anakronizmust elvetették. Máskor az etnikai elvvel összhangban a nemzetiségi többségű területek leválasztását üdvözölték, a magyar többségű vidékek önrendelkezési jogát azonban a nemzetiségek történelmi, gazdasági vagy stratégiai érveivel sértették meg. A térképre pillantva szembetűnő, hogy a párizsi békerendszer eszményének tekintett homogén nemzetállammá, ahol a nemzetiségek aránya nem érte el a 10%-ot, csak a két vesztes, Ausztria és Magyarország vált.

A történész-publicista tevékenysége azonban Trianon után is hatékonynak bizonyult: könyvei-cikkei a világháború után visszamenőleg is igazolni látszottak az új határokat, azaz „jogforrásul” is szolgáltak. „Seton-Watson írásai alapján Nyugat-Európában számos emelkedett szellemű ember jogos igazságszolgáltatásnak tekintette az 1920-as magyar békeszerződést.”¹⁴ A mai napig a Magyaror-

szág történetéről írott angol nyelvű könyvek listáját Seton-Watson vezeti hat munkájával, melyek közül nem egy a brit, amerikai és a kelet-közép-európai országok könyvtáraiban a Magyarország történetéről rendelkezésre álló alapművek sorába tartozik. Magyarul 1920 óta sem jelent meg egyetlenegy Seton-Watson-könyv sem, ő maga pedig Trianon után egyszer sem látogatott el Magyarországra.¹⁵ A hazai szellemi elit és a történész-publicista közötti szakadék ezzel teljessé vált.

Amikor 1919 őszén, cambridge-i tanulmányai befejeztével az ifjú Carlile Aylmer Macartney először Magyarországon járt, a Tízek Tanácsa már hónapok óta elfogadta a magyar határokat, a gyulafehérvári és a túrócszentmártoni gyűlések kinyilvánították a Felvidék és Erdély történelmi Magyarországtól való elszakadását, a fővárosban pedig román katonák állomásoztak. A látogatót nem bővölte el „a budai hegyeken áttörő fény látványa”,¹⁶ mint egykor Seton-Watson. „Egy kis folt középen, esőáztatta pusztá, ahol cigányok tanyáznak, ennyi maradt belőle”¹⁷ – írta Magyarországról a fiatal történész, aki eredetileg bátyját, a *Times* tudósítóját kísérte Bécsbe. Ott találkozott Szekfű Gyulával, aki megismertette a magyar történelem alapvető forrásaival.¹⁸

1925-ben, nem sokkal Bécsből való hazatérése után Macartney tagja lett a Királyi Külügyi Intézetnek, közkedvelt nevén Chatham House-nak, amely független, tudományos szervezetként a külügyminisztérium talán legjelentősebb tanácsadó orgánuma volt. Pályájának korai szakaszára a nagy előd, Seton-Watson iránt érzett feltétlen tisztelet volt a jellemző, Seton-Watson pedig gyakran segítette és tanácsokkal látta el fiatal kollégáját.

A két világháború között neves történészprofesszorral emelkedett Seton-Watson legfőbb célja életműve, az 1919–1920. évi békerendszer védelme volt, Magyarországhoz pedig következetesen elutasítóan viszonyult. A demokratikus vívmányok továbbfejlesztésére nem látott megfelelő személyiséget, így rezignáltan vette tudomásul, hogy „amíg Horthy admirális a helyén van, hiábavaló konszolidált és normális viszonyokat remélni a Monarchia utódállamai között”.¹⁹

A bethleni konszolidáció sikerei nem árnyalták a történészprofesszor álláspontját. Tizenhat évvel fiatalabb tanítványa, Macartney első komolyabb írása, melyet Seton-Watson lapjában, a *Slavonic and East European Review*-ban publikált, pedig gyakorlatilag mentora nyomdokain haladt: a Horthy-korszak „reakció a szó legigazibb értelmében”.²⁰ A szerző által kritikával illetett nyílt szavazás és a virilizmus fenntartása ténylegesen a rendszer autoriter jellegét erősítették, a földkérdés megoldatlansága pedig súlyos társadalmi válságjelnek számított. Az 1927-től már hivatalosan is hangoztatott revíziós törekvéseket vizsgálva a szerző megjegyezte, hogy kevesen tagadják, hogy a békeszerződés nem „büntette keményen” Magyarországot. Ez azonban még igen messze van annak beismerésétől, hogy a történelmi Magyarország „felbomlasztása” hiba lett volna. Annál inkább nehezményezte az irredenta attitűd térhódítását, amely nemcsak az alapvető gazdasági-társadalmi reformok útját állta el, hanem Magyarországot és a kisantant viszonyát is a végletekig kiélezte.²¹

Az ifjú történész első részletes állásfoglalása Magyarország politikai és társadalmi berendezkedését, valamint a revíziót illetően tehát egyelőre inkább Seton-Watson mellett, semmint vele szemben jelölte ki a helyét. Mindezt igazolni látzik, hogy amikor a magyar kormány nevében Szekfű Gyula 1929 tavaszán, a Londoni Egyetemen alapítandó magyar tanszék vezetésére Macartney-t kérte

fel, ő beleegyezésének feltételül szabta, hogy a magyar félnek „nyilvánvalóan értésére adják, hogy nem csinálók propagandát, valamint, hogy nem kívánom a történelmi Magyarország visszaállítását sem”.²²

Macartney és Seton-Watson nézetei a Horthy–Bethlen vezette Magyarország és a revízió megítélésében – mint láttuk – a húszas években nagyjából fedték egymást, a kisebbségi kérdést azonban, melynek fontosságát mindketten felismerték, a két történész másképpen közelítette meg. Seton-Watson ugyanis az 1919 folyamán bevált módszerét alkalmazta, személyes találkozókat szervezett, és a barátaira való nyomásgyakorlás politikájában bízott. Egy, 1923. májusi megbeszélés végén maguk a kisebbségi magyarok is a következőképpen nyilatkoztak: „Mi nem reméltük, hogy Seton-Watson a magyarság ügyével foglalkozni kíván, annál kellemesebben esett nekünk a cáfolat, amelyet a kétszeri tárgyalásnál szereztünk, és csak azt kérjük tőle, hogy igazságosan és elfogulatlanul tanulmányozza és bírálja az ügyet.”²³

Az 1924-ben kiadott *The New Slovakia* (Az új Szlovákia) című könyvében a történészprofesszor egy teljes fejezetet szentelt a magyar kisebbség helyzetének. Érvelését beárnyékolja a *fordított* történelmi megközelítés, melyet előszeretettel alkalmazott későbbi műveiben is, azazhogy nemcsak egy térség jelene érthetetlen a múlt feltárása nélkül, hanem, hogy a „jelen vezet el a múlt megértéséhez”.² A magyar kisebbség helyzetét ezért rendre az 1918 előtti magyarországi szlovákok jogaival vetette össze, ami általában a magyar sérelmek elbagatellizálásához vezetett. Sőt odáig ment, hogy a többségi magyar falvakban a magyaroknak azért nincsen iskolájuk, mert ők valójában elmagyarosodott szlovákok, „a nemzeti megalománia áldozatául esett”²⁵ magyarok múltbeli asszimilációs törekvéseinek szenvedő alanyai. A visszasságok ellenére a könyv alapvetően pozitív vonása a kisebbségi sérelmek összegzése. Ugyancsak a történészprofesszor elkötelezettségét mutatja a Masaryk elnöknek 1928-ban eljuttatott harmincdaljas memorandum a szlovákiai magyar kisebbség sérelmeiről.²⁶

A romániai magyar kisebbség helyzete iránt Seton-Watson a szlovákiaihoz hasonló érdeklődést mutatott, s barátjának, Viorel Tileának, a londoni román nagykövetnek írott 1924. december 6-án kelt levelében még optimistán nyilatkozott: „Úgy tűnik számomra, hogy az autonómia tovább kiterjeszhető Romániában, mint Csehszlovákiában, mivel a földrajzi feltételek sokkal kedvezőbbek.”²⁷ Derűlátását azonban nem igazolta az idő: az új román alkotmány nem emelte törvényerőre az 1918-as gyulafehérvári határozat általános jogegyenlőséget, szabad nyelvhasználatot, nemzetiségi oktatást biztosító pontjait, így a publicista-történész által javasolt székely autonómia megvalósítására már végképp nem nyílt semmilyen lehetőség. Ugyancsak Tileának írott, de közel két évvel későbbi, hosszú hallgatását megmagyarázó levele jól érzékelteti kiábrándultságát: „Az a nagy helyzet, hogy a romániai események sorozata olyannyira undorít, hogy nem tudtam, mit is írjak.”²⁸ Kapcsolatrendszerének latba vetésére csak barátja, a mérsékelt Iuliu Maniu 1928 végi miniszterelnöki kinevezése után kerülhetett sor, egy-két esetet kivéve, sikertelenül.

A fiatal Macartney 1928 és 1936 között a kisebbségvédelmet zászlajára tűző brit szervezetenél, a League of Nations Unionnál dolgozott, mint Elemző Osztályának Kelet-Közép-Európával foglalkozó szakértője. A személyes nyomásgyakorlás helyett tehát rendszerszinten látott bele a népszövetségi kisebbségvédelem mechanizmusába. Keserűen állapította meg, hogy „azok a kisebbségek vannak kitéve a legnagyobb megpróbáltatásoknak, melyek vagy egyáltalán nem tud-

nak [az őket védeni hivatott] szerződésekről, vagy pedig félnek a Népszövetséghez fordulni, mert tudják, hogy a megtorlás nem marad el”.²⁹

A két történész tényleges eltávolodásának hátterében a brit diplomácia harmincas évek eleji fordulata állt, mely – látván a versailles-i békerendszer államainak feloldhatatlan ellentétét – szakított merev revízióellenes álláspontjával, és felelős brit politikusok, Winston Churchill, Ramsay MacDonald miniszterelnök és John Simon külügyminiszter nem egy esetben a békés határváltoztatások szószólói lettek.

A politikai prioritások megváltozása természetesen a revindikáció ellenfeleit is mozgósította: Seton-Watson, az 1933. május 17-én, a Királyi Külügyi Intézetben elhangzott előadásában a revízió megvalósíthatóságát egész Európára kiterjesztve vizsgálta, így álláspontja a korabeli status quo-barát álláspont legkoherensebb megfogalmazásának tekinthető. A történészprofesszor Magyarországra térve határszakaszról határszakaszra haladva elemezte a revízió lehetőségét, majd arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy Csallóközt és a Partiumot leszámítva, gazdasági-stratégiai okból, valamint a „múltbeli mesterséges magyarosítás” miatt nem indokolt további területek (többek között Kassa, Kolozsvár, Szabadka) visszacsatolásának megfontolása, s hatásosan érvelt amellett is, hogy a határ menti területek Magyarországhoz kerülése csak tovább erősítette volna az ország agrárjellegét. Ezen megfontolásokon túl a Horthy-rendszert semmilyen engedményre sem találta méltónak. Előadásában ezért a revízió helyett inkább a kisebbségi törvények szigorú betartását és Kelet-Közép-Európa államainak gazdasági együttműködését tartotta célravezetőnek.³⁰

Az előadást követő vitában felszólaló Macartney két ponton vitába szállt az előadóval, amelyek kijelölték a felfogásuk közti markáns különbségeket. Egyrészt, pótolva a magyar közélet szereplőinek közel negyedszázados mulasztását, a fiatal kutató példaként alátámasztva nyilvánvaló túlzásnak minősítette a magyarosítást mindig „erőszakosnak” és „mesterségesnek” beállítani. Másrészt Seton-Watsonnal ellentétben már 1933-ban azt a véleményt osztotta, hogy Versailles-ban büntetőelvű békét kötöttek, amely a háborúban vesztes Magyarországot különösen hátrányosan érintette. Éppen ezért, érvelt, az előadásban elhangzott határkiigazításokat nemhogy meg lehet, hanem *meg kellene tenni*.³¹

A két történész következő megmértetésére 1933–1934 folyamán, egyrészt Bethlen Istvánnak a magyar revíziós álláspontot taglaló előadásorozatát követő vitában, másrészt a revindikáció lehetőségét elemző könyvek lapjain került sor. A kiváló időzítéssel, Bethlen előadásainak angliai kiadása előtt közvetlenül megjelent *The Problem of Treaty Revision and Hungarian Frontiers* (Revízió és a magyar határok problémája) című könyvében Seton-Watson Magyarország esetében csak a határspiritualizációt támogatta, a legitim és elvileg alkalmazható határmódosítást már nem. Úgy vélte – és ez lett a revízióval szembeni legfőbb érve –, hogy a felkínált kiigazítások nem fogják a magyarokat kielégíteni, hiszen valójában az 1914-es határ elérése a céljuk.³² Az ugyanabban az évben publikált *National States, National Minorities* (Nemzetállamok, nemzeti kisebbségek), a mai napig is egyik legeredetibbnek és legértékesebbnek tartott Macartney-mű azonban éppen ellentétes következtetésre jutott: mivel Versailles-ban „vagy szándékosan, vagy tudatlanságból és előítéletességből” nem egy esetben megsértették az eleve deklarált igazságosság és nemzeti önrendelkezés elveit, „jogosabb, mint valaha még egyszer alkalmazni őket [a békeszerződések] revíziója érdekében”.³³ Az etnikai elvű határmódosítás elvi lehetőségéről és gyakorlati

szükségességéről érvelt a fiatal történész *Hungary* (Magyarország) című könyvében is, amely az 1920 utáni politikai-társadalmi rendszert érintő kritikus megjegyzések miatt Budapesten igen vegyes fogadtatásban részesült.

Hasonló sorsra jutott Macartney 1937-ben megjelent ötszáz oldalas monográfiája, a *Hungary and Her Successors* (Magyarország és az Utódállamok) is. A Dunamedence államainak kisebbségpolitikáját és a revízió esélyeit tárgyaló művében a szerző a magyar–szlovák határon az etnikai elv alapján a „túlnyomóan magyarlakta” Csallóközt és a Komárom és az Ipoly-torkolat közötti területsávot kívánta visszajuttatni Magyarországnak.³⁴ A tervezet további érdekessége, hogy gazdasági-stratégiai megfontolásokból – minden eddigi brit javaslatot túlszárnyalva – a teljes Kárpátalját, autonómiával felruházva, Magyarországnak javasolta visszaadni.³⁵ A magyar–román határon Macartney a románok illiberális kisebbségpolitikai gyakorlata és számbeli fölénye miatt a helyi határkiigazítások lehetőségével számolt. Valamelyest túllépve Seton-Watson 1918-as szürke zónáin, az egész Partiumot Magyarországnak kívánta visszaadni, mivel úgy vélte, hogy így 400 ezer magyart lehetne visszajuttatni Magyarországhoz anélkül, hogy 40 ezer románnál többet elszakítanának hazájától.³⁶ Magyarország déli határát illetően a szerző azt hangsúlyozta, hogy lényegében az 1919-es brit és amerikai előterjesztésnek megfelelően húzható olyan határ, amely Óbecsétől Kiskőszegig a Ferenc-csatorna vonalát követve jelentősebb számú szláv feláldozása nélkül is jelentősen csökkentené a vajdasági magyarok számát.³⁷ Magyarország igénye a határ menti, döntően magyarlakta területekhez – érvelt 1937-es könyvében Macartney – „ma még jogosabb, mint 1919-ben volt”, hiszen már tisztességgel nem állítható, hogy Magyarország az egyetlen, amely elnyomja a nemzetiségeit. „Felesleges szemet hunyni a tény felett – hangsúlyozta –, hogy az ez idáig alkotott kisebbségvédelmi törvények egy államot sem tudtak abban megakadályozni, hogy azt csináljon a kisebbségeivel, amit akar.”³⁸

Macartney tudományos igényességgel megírt könyvét elsősorban a javasolt etnikai határkiigazítások „csekély” mértéke miatt részesítette hűvös fogadtatásban a többségében integrális revízióbarát magyar szellemi elit. Az első bécsi döntés körüli időszakban azonban brit kormánykörökben a „legfrissebb és legtekintélyesebb” forrásként hivatkoztak rá.³⁹

Miután tudomására jutott, hogy Hitler követeléseinek teljesítése után a britek és a franciák nem támogatják a magyar követelések napirendre kerülését Münchenben, Macartney levelet írt a *Times*nak, és egy német- (és orosz)ellenes lengyel–magyar együttműködés létrehozására tett javaslatot. Az eredetileg „Németország elleni bástyaként” létrehozott Csehszlovákiát – érvelt – Anglia és Franciaország, úgy tűnik, magára hagyja, és „teljesen védhetetlenné” válik, ezért a legcélszerűbb az lenne, ha a Felvidék magyarlakta területei és a gazdaságilag Budapest felé gravitáló Kárpátalja visszaadásával a térségben megteremténék az együttműködés reális alapjait. „[Különösen], ha a románok is hajlanának néhány engedményre.”⁴⁰ A fenti érvelés a versailles-i békerendszerhez mint életművéhez ragaszkodó Seton-Watsont olyannyira felháborította, hogy egy Macartney-hoz intézett levélben a fiatalabb kollégáját „hiénához” hasonlította, és még aznap megszakította vele a kapcsolatot. „Reménykedem, hogy eljön majd a nap, amikor képes lesz különbséget tenni az Önétől eltérő vélemény és az erkölcsi fertő között” – írta válaszlevelében Macartney.⁴¹

A két történész szakítása azonban nem tarthatott sokáig: 1939 őszétől mindketten a Külügyminisztérium félhivatalos tanácsadó szervezeté, a Külügyi Kuta-

tó- és Sajtószolgálat alkalmazottjai lettek. Seton-Watsont a délkelet-európai osztály elnökének nevezték ki, a „magyarszakértő” Macartney pedig egyik legkövetlenebb munkatársa lett. Az Erdélyt kettéosztó második bécsi döntésre mindketten reagáltak, s véleményükkel – hosszú idő után ismét – lényegében a kormányuk mögött sorakoztak fel.

Seton-Watson a BBC égisze alatt, 1940 nyarán részt vett olyan titkos rádióadások létrehozásában, amelyek első célországa a fasiszta Ion Antonescu hatalomra jutása utáni Románia lett. Az egyik első, 1940. szeptember harmadiki adásban az idősödő történész igyekezett megnyugtatni a román közvéleményt, hangsúlyozva, hogy a britek „haraggal és gyűlölettel” tekintenek a döntésre, amelyet – az első bécsi döntéshez hasonlóan – egyoldalú diktátumként kell tekinteni: a náci program része, amely, hangzott jóslata, „Hitlerrel együtt bukik majd el”.⁴²

Seton-Watsonhoz hasonlóan Macartney is kivette a részét a rádiópropagandából a BBC magyar adásaiban: az 1940 júliusától, az „Itt Macartney Elemér beszél” kezdetű közvetítések fő témája a háború alatti magyar külpolitika elemzése volt, sajátos angol akcentussal átítatva. A történész alapvetően támogatásáról biztosította a Horthy-rendszert s legfőképpen Teleki kormányát, ám egyetlen alkalmat sem mulasztott el az egyre kendőzetlenebbül németbarát külpolitikai orientációjának bírálata, veszélyeinek kidomborítására. A második bécsi döntéssel kapcsolatban Macartney – egy külön adásban – pedig azt hangsúlyozta, hogy Észak-Erdély Magyarországhoz csatolása egy diktátum eredményeképpen jött létre, amely sem Budapestet, sem Bukarestet nem elgáthette ki. Valójában „Délkelet-Európa – beleértve Magyarországot is – kihasználására és elnyomására irányul[t]”.⁴³

Az igazi törést Nagy-Britannia és Magyarország kapcsolatában 1941 áprilisában, a Jugoszlávia elleni német támadáshoz való csatlakozás jelentette. Jugoszlávia megtámadását, ismét összhangban a hivatalos brit állásponttal, mindkét történész elítélte. „Mióta szólok önökhöz, még egyszer sem esett beszéd olyan nehezemre, mint most” – kezdte április 13-i rádióbeszédét Macartney. Úgy vélte, hogy a magyar kormány cselekedetével „hátra döfte” barátját, ami igen könnyen végzetessé válhat az egész ország számára. „Teleki volt az utolsó – hangsúlyozta ismét csak a brit külügy vezetőjével, Edennel egybehangzóan –, aki különbséget tudott tenni becsület és becstelenség között.”⁴⁴ Ezek után már egyáltalán nem meglepő, hogy a magyarokkal szemben évtizedek óta előítéletes Seton-Watson még hevesebben, „gaz hitszegés”-ként értékelte a magyar kormány délvidéki akcióját.⁴⁵

A háború előrehaladtával Kelet-Közép-Európa jövőjének alakulása a Külügyminisztériumban dolgozó elemzőket, így Seton-Watsont és Macartney-t is élesen foglalkoztatta. Az idős történészprofesszor következetesen a status quo ante álláspontját vallotta, Macartney azonban úgy vélte, hogy a vesztes-győztes büntetőelvű kategorizálást túlhaladva a térség „szolidaritásalapú” átszervezése szolgálná hosszú távon leginkább nemcsak az ott élők, hanem az egész világ érdekét is. Reálisan mérte fel, hogy a régió lakóinak együttműködésébe vetett hit mindaddig illuzórikus, amíg a konföderációs átrendezést nem előzi meg az érintett népek „politikai kielégítése”: az egyenlő elbánás elve alapján olyan politikai határok megállapítása, amelyek szigorúan követik a néprajzi elvet, a lehető legkevesebb kisebbséget hagyva a határ „rossz” oldalán. Mindazok, akik azt állítják – hangzottak elsősorban a cseh emigráns politikusok és Seton-Watson burkolt bí-

rálataként is felfogható szavai –, hogy a politikai megbékélés idővel, a teljesen egyenlőtlen szelektív megoldás után is bekövetkezik, vagy bolondok (általában ez a helyzet, ha britek), vagy álszentesek (ha közép-európaiak).⁴⁶

A térség egyik legbonyolultabb problémája Erdély kérdése volt, amelynek Macartney a háború alatt számos jelentést szentelt. A történeti elsőség érvét elvetve legfőbb vezérelve a kisebbségek számának minimalizálása vagy legalábbis kiegyenlítése volt. Jól látta azonban azt is, hogy az ebből a szempontból legmegfelelőbbnek látszó „korridoros” megoldás igen súlyos gazdasági nehézségekhez vezetne, így a Romániával és Magyarországgal együtt egy dunai konföderáció részét képező független Erdély gondolatát részesítette előnyben. Egy olyan nyelvi-etnikai kantonokra osztott államét, ahol „a különböző nemzetiségek egyenlő helyzetnek örvendenek”.⁴⁷

Többek között Macartney jelentéseinek ellenpontosítására Seton-Watson már 1942 márciusában összeállított egy jelentést a Külügyminisztérium számára, melynek anyaga *Transylvania: A Key Problem* (Erdély, a kulcsprobléma) címmel 1943-ban külön brosúrában is megjelent. Az addigra már nyugdíjba vonult kutató a pusztán etnikai alapú revíziót kivitelezhetetlensége miatt, a Bethlen által felvetett és Macartney által is támogatott önálló Erdély-koncepciót pedig mint félmegoldást utasította el. A „környező államok újjáépítését ellenző” Magyarország megnyerését vagy bármilyen úton való támogatását kifejezetten károsnak tartotta, hiszen úgy vélte, hogy az „a közép-európai reakciót erősítené”, és a brit–szovjet szövetség megbomlásához vezetne. Az idős történész egyedül „a lakosságcsere alapján lebonyolított revíziót” tartotta kivitelezhetőnek, ami érvelésében a történelmi Erdély (és a Partium) Romániához való tartozását jelentette.⁴⁸

A kelet-közép-európai térség méltányos rendezésének esélyei 1943 őszétől folyamatosan romlottak. A moszkvai külügyminiszteri értekezleten a *Foreign Office* szakértői által kidolgozott – az amerikaiak, sőt a franciák által is támogatott – konföderációs terveket a szovjet vezetés elutasította, az 1944. októberi Churchill–Sztálin százalékos egyezmény pedig a régió és benne Magyarország szovjetizálását vetítette előre. Sőt a Külügyminiszterek Tanácsának 1946. májusi ülésén Ernest Bevin brit és James Bryce amerikai külügyminiszterek Molotov hajthatatlanságát látva hozzájárultak Magyarország trianoni határainak helyreállításához. Macartney keserűen jegyezte meg, hogy hatéves szakértői tevékenysége teljesen eredménytelen volt. A továbbiakban Seton-Watsonhoz és a *Foreign Office*-hoz hasonlóan ő is csak passzív szemlélője lehetett a kelet-közép-európai eseményeknek.

Macartney nem részesült olyan mértékű elismerésben Magyarországon, mint Seton-Watson az utódállamokban. Még olyanban sem, mint Esmond Harmsworth, akit az 1928. májusi magyarországi látogatása során nemcsak fellobogózott utcák és hálás tömegek fogadtak, hanem Budapest polgármestere, a kormányzó és a miniszterelnök is vendégül látta. A Magyarországhoz nem kötődő brit parlamenti képviselő „érdeme” és a ráirányuló megkülönböztetett figyelem oka édesapja volt, aki lapjában, a *Daily Mailben* két – tárgyi tévedésektől sem mentes – cikkben etnikai revíziót sürgetett.

Carlile Aylmer Macartney ezzel szemben rádióadásában három éven át 186-szor szólt a magyar hallgatósághoz, és a brit külügyminisztérium szakértőjeként a Duna-medencéről és elsősorban Magyarországról 143 memorandumot készített. Történészprofesszori minőségében emellett négy könyvet írt a kelet-közép-

európai régióról, és további ötöt – az angolszász szerzők közül Seton-Watson után a legtöbbet – kizárólag magyar témában. Ezek közül viszont csupán kettő jelent meg magyar fordításban, a rendszerkritikus szakaszok megkurtításával. Nyilvánvaló, hogy könyvei szöveghű le/újrafordítása nagyban szolgálná nemzeti önismeretünket.

Macartney nem volt idealista igazságkereső, mint Seton-Watson, nem kendőzött el tényeket, csak igazolva lássa korábbi álláspontját, s nem rejtette véka alá bírálatát – bármelyik népről vagy vezetőiről is legyen szó. A magyarok *kritikus barátja* volt. A magyar állam és tudományos közélet mindössze egy – visszavont, majd helyreállított – akadémiai tagsággal ismerte el tevékenységét. Ideje lenne ezen az utilitarista hozzáálláson változtatni.

■ JEGYZETEK

1. Harry Hanak: *Great-Britain and Austria-Hungary During the First World War*. London, 1962. 23.
2. Robert William Seton-Watson (A továbbiakban: Seton-Watson): *Racial Problems in Hungary*. London, 1908. 409–411.
3. Arday Lajos: *Térkép csata után. Magyarország a brit külpolitikában (1918–1919)*. Bp., 1990. 115.
4. Jeszenszky Géza: *Jászi Oszkár és Robert William Seton-Watson levelezése az első világháború előtti években*. Századok különlenyomat 1977. 759.
5. Herczeg Ferenc: *Scotus Viator és a budapesti radikálisok*. Magyar Figyelő 1911. dec. 15. 523–524.
6. Hugh and Christopher Seton-Watson: *The Making of a New Europe, Robert W. Seton-Watson and the Last Years of Austria-Hungary*. London, 1981. 101.
7. R. W. Seton-Watson: *German, Slav and Magyar*. London, 1916. 186.
8. Uo. 146.
9. Romsics Ignác: *A brit külpolitika és a „magyar kérdés” (1914–1946)*. Századok különlenyomat/2. Bp., 1996. In: *Uő: Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*. Bp., 1996. 284.
10. Harold Nicolson: *Peacemaking 1919*. London, 1934. 126.
11. *Seton-Watson and the Yugoslavs. Correspondence-Korespondencija 1906-41*. London-Zagreb, 1976. II/ 82.
12. *New Europe* 1920. 1. 15.
13. Uő: *Danubian Clues to European Peace*. Broadcast Talks Pamphlet, 1935. 7.
14. Jeszenszky Géza: *Az elveszett presztízs. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában (1894–1918)*. Bp., 1986. 299.
15. Uo. 74.
16. H. and C. Seton-Watson: i.m. 31.
17. Macartney: *Hungaria Aeterna*. The Hungarian Quarterly 1936. 1. 50.
18. Czigány Lóránt: *Trianon angol kritikusa*. Száz éve született Macartney „Elemér”. Magyar Nemzet 1995. 1. 19, 14.
19. Jászi Oszkár: *Revolution and Counterrevolution in Hungary*. London, 1924. XXII–XXIII. (R. W. Seton-Watson előszavával)
20. Macartney: *Hungary since 1918*. Slavonic and Eastern European Review (SEER) 1929. 3. 581.
21. Uo. 592–594.
22. Macartney 1929. július 12-én kelt levele Seton-Watsonnak. In: Robert-William Seton Watson's Papers, Archives of the School of Slavonic and East European Studies, University of London (SEW Papers), 17/15/15.
23. Bán D. András: *Seton-Watson és a csehszlovákiai magyar kisebbség*. Valóság 1997. 6. 143.
24. Seton-Watson: *The Historian as a Political Force in Central-Europe*. An Inaugural Lecture at University of London (22. Nov. 1922) London, 1922, 16.
25. Uő: *The New Slovakia*. Prague, 1924. 101.
26. A szlovákiai helyzet és a magyar kisebbség, R. W. Seton-Watson 1928. augusztus 5-én kelt memoranduma. *R. W. Seton-Watson and His Relations with the Czechs and Slovaks. Documents, Dokumenty. 1906-51*. Vol I-II. Ústav T. G. Masaryka, Matica Slovenska. 1995. I/417.
27. SEW Papers, 17/28/7
28. Seton-Watson 1926. október 11-én kelt levele Tileanak. SEW Papers, 17/28/7
29. Macartney: *Minorities. The History of Racial, Religious and Linguistic Minorities in Europe*. League of Nations Union, London, 1929. 36.
30. Seton-Watson: *The Problem of Treaty Revision and the Hungarian Frontiers*. International Affairs 1933/július, 481–499.
31. Uo. 500–501.
32. Uő: *Treaty Revision and Hungarian Frontiers*. London, 1934. 37–46.
33. Macartney: *National States and National Minorities*. London, 1934. 427–428.
34. Uő: *Hungary and Her Successors (1919-1937). The Treaty of Trianon and its Consequences*. London, 1937. 198.
35. Uo. 247.
36. Uo. 352-353.
37. Uo. 436-437.
38. Uo. 495.

39. Public Records Office, Foreign Office Papers (PRO FO), c 12627/2319/12.
40. The Times 1938. 10. 7. 10.
41. SEW Papers, General Correspondence, 17/15/5
42. In: SEW Papers, 14/1/2.
43. Macartney: *Transylvanian Diktat*. 1940/9/1. Hungarian Talks Scripts BBC Written Archives Centre (a továbbiakban BBC WAC), Caversham Park, Reading.
44. Uó: *Loss of Honour*. 1941/4/13. BBC WAC
45. Seton-Watson: *Political Intelligence Department Weekly Summaries* 1940/10-1942/8. 1941/4/16 és 1940/5/27-én kelt jelentések. SEW/12/2.
46. Macartney: *The Settlement of Eastern Europe*. PRO FO 371/34400.
47. Uó: *The Situation of Hungarians in Transylvania Since Roumania Changed Sides on 23 August 1944*. Annex 5: Scheme for Transylvania as an Independent State. MMs. Eng. c. 3301. Doc 1, (fols 331-354)
48. Seton-Watson: *Transylvania: A Key Problem*. Oxford, 1943. 19.

